

Dr Bogdan Lalić
Dr Branko Štancl

KRETANJE EKONOMIČNOSTI PROIZVODNJE GOVEĐEG I SVINJSKOG MESA NA DRUŠTVENIM GOSPODARSTVIMA

UVOD

Razvitak stočarske proizvodnje, iskorištenje odgovarajućih kapaciteta kao i mogućnosti proizvodnje u stočarstvu društvenog sektora zavisi od ekonomskih uvjeta privređivanja, ali i sposobnosti krupnih proizvođača da ostvare visok nivo proizvodnje i produktivnosti. Za društvena gospodarstva kao izrazite robne proizvođače obim proizvodnje u stočarstvu u uskoj je koleraciji sa ekonomskom efektivnošću. Sve to u jednakoj mjeri važi za proizvodnju goveđeg i svinjskog mesa, dvije najvažnije i najznačajnije proizvodnje u stočarstvu.

Na osnovu podataka koje o proizvodnji i cijeni koštanja osnovnih poljoprivrednih proizvoda prikulja Zajednica naučno-istraživačkih ustanova za ekonomiku poljoprivrede Jugoslavije u odabranim društvenim gospodarstvima, podataka statistike i drugih raspoloživih izvora, u ovom radu obradit ćemo kretanje ekonomičnosti goveđeg i svinjskog mesa na društvenim gospodarstvima, kao i utvrditi neke faktore koji utječu na ekonomičnost proizvodnje.

U radu će biti obrađeno: a) Kretanje ekonomičnosti proizvodnje goveđeg i svinjskog mesa, b) Cijene kao faktor ekonomičnosti proizvodnje, c) Troškovi proizvodnje i neki važniji faktori koji na njih utječu.

Za obradu navedenih pitanja postoji povoljna okolnost što su podaci 30 ispitivanih društvenih gospodarstava Jugoslavije obrađeni po jedinstvenoj metodologiji, koji omogućavaju upoređenja, daju realnu sliku stanja i osnovnih ekonomskih problema koje treba rješavati u cilju unapređenja stočarske proizvodnje na društvenom sektoru. Analiza obuhvaća razdoblje od 8 godina, tj. od 1960—1967. godine.

KRETANJE EKONOMIČNOSTI PROIZVODNJE GOVEĐEG I SVINJSKOG MESA

Pregled ekonomičnosti goveđeg i svinjskog mesa i analizu kretanja dat ćemo na osnovu podataka o ostvarenim finansijskim rezultatima i koeficijentima ekonomičnosti u ispitivanim gospodarstvima.

U proizvodnji goveđeg i svinjskog mesa, tj. u tovu goveda i svinja ispitivana društvena gospodarstva postizavala su, tokom posljednjih 8 godina, veoma neujednačene ekonomske rezultate, pri čemu su oni kod goveda bili izrazito nepovoljniji. Najnegativniji rezultati postignuti su kod tova junadi u posljednje dvije godine, kada je 92% od ukupnog broja gospodarstava poslovalo s gubitkom. Uz navedene prosječne rezultate bitno je istaknuti da su u čita-

Tabela 1 — Financijski rezultat po 1 q proizvenene žive vage ostvaren kod 30 jugoslavenskih društvenih gospodarstava u proizvodnji goveđeg i svinjskog mesa

| Godina | Financijski rezultat po 1 q žive vage — dinara | | | |
|--------------|--|--------------------|--------------|--------------------|
| | Tov goveda | | Tov svinja | |
| | prosjeck | interval variranja | prosjeck | interval variranja |
| 1960. | 1,70 | — 85 do 71 | — 2,54 | — 67 do 70 |
| 1961. | — 14,48 | — 76 do 52 | 24,07 | — 69 do 89 |
| 1962. | 10,34 | — 107 do 78 | 45,53 | — 1 do 88 |
| 1963. | 0,24 | — 59 do 57 | 25,72 | — 38 do 101 |
| 1964. | 29,82 | — 57 do 92 | 34,08 | — 44 do 109 |
| 1965. | 70,25 | — 23 do 186 | 31,52 | — 29 do 131 |
| 1966. | — 33,83 | — 109 do 78 | 47,39 | — 67 do 135 |
| 1967. | — 49,71 | — 123 do 46 | — 17,81 | — 68 do 45 |

vom periodu postojale velike razlike u ostvarenom financijskom rezultatu između pojedinih gospodarstava. I u godinama s najpovoljnijim financijskim rezultatom pojedina gospodarstva poslovala su s deficitom. Isto tako u godinama s najlošijim prosječnim financijskim rezultatima pojedina gospodarstva ostvarila su dobit u proizvodnji goveđeg mesa.

Najmanji broj gospodarstava s negativnim financijskim rezultatom bio je u 1965. god. i to 15% od ukupnog broja. Ovdje je potrebno naglasiti da su 1966. i 1967. god. bile ekonomski porazne za proizvođače kvalitetnog goveđeg mesa, što se već u ovoj godini odrazilo na opseg proizvodnje u društvenom sektoru, a sigurno će se odraziti i u narednom razdoblju. To se odražava i na tov teladi iz nakupa.

Kod tova svinja u društvenom sektoru samo u 1960. i 1967. godini ostvaren je negativni financijski rezultat. Najpovoljniji financijski rezultat ostvaren je u 1966. i 1962. god. kada su sva ispitivana gospodarstva, osim jednoga, ostvarila pozitivne financijske rezultate. U 1963, 1964. i 1965. god. s negativnim financijskim rezultatom poslovalo je oko 20% od ukupnog broja ispitivanih gospodarstava, a u 1967. god. postotak se jako povisio, čak na 65%.

Za dobivanje potpunije slike ekonomičnosti proizvodnje svinjskog mesa nije dovoljna samo ocjena rezultata kod tova svinja, nego es kod toga moraju uzeti u razmatranje i rezultati kod proizvodnje prasadi. Naime, bez obzira što je tovljenje svinja nastavak proizvodnje prasadi, odnosi između te dvije proizvodnje kod društvenog sektora proizvodnje, postavljeni su na bazi tržišnih cijena, pa se odvojeno formiraju financijski rezultati proizvodnje. Razmatrano s tog gledišta financijski rezultat kod proizvodnje prasadi pokazuje u svim godinama gubitke. Sliku stanja pokazuju slijedeći podaci:

Tabela 2 — *Financijski rezultat proizvodnje prasadi kod 30 društvenih gospodarstava (izražen po prosječnoj krmači)*

| Godina | Financijski rezultat po krmači dinara: | |
|--------|--|------------------------|
| | Prosjek | Interval variranja |
| 1961. | — 505,17 | — 1.222,37 do — 66,95 |
| 1962. | — 368,16 | — 810,59 do — 16,65 |
| 1963. | — 457,82 | — 1.348,08 do — 126,77 |
| 1964. | — 415,12 | — 1.540,51 do 410,10 |
| 1965. | — 765,33 | — 1.630,61 do 174,21 |
| 1966. | — 421,38 | — 1.302,76 do 1.002,69 |
| 1967. | — 589,49 | — 2.237,39 do 585,31 |

Kako se vidi iz tabele 2. gubici kod proizvodnje prasadi su veliki. Bez obzira na značajna variranja između pojedinih gospodarstava mali broj je ostvario pozitivan financijski rezultat.

Ovakvo stanje u proizvodnji podmlatka za tov odražava se ne samo na ekonomiku svinjogojske proizvodnje, nego i na proizvodnu orijentaciju (nakup prasadi za tov, kooperacija). U narednoj tabeli dajemo prikaz financijskog rezultata svinjogojske proizvodnje na bazi rezultata proizvodnje prasadi i tova svinja. Ukupan financijski rezultat u proizvodnji svinjskog mesa (bez rasplodne nazimadi) izražen je po 1 krmači.

Tabela 3 — *Financijski rezultat proizvodnje svinjskog mesa kod ispitivanih 30 društvenih gospodarstava*

| Godina | Financijski rezultat po 1 krmači dinara: | |
|--------|--|------------------------|
| | Prosjek | Interval variranja |
| 1961. | — 184,68 | — 1.465,63 do 1.075,80 |
| 1962. | 288,55 | — 793,94 do 1.350,75 |
| 1963. | — 41,62 | — 1.960,34 do 822,70 |
| 1964. | 205,57 | — 1.503,91 do 1.926,01 |
| 1965. | — 123,67 | — 1.578,94 do 1.112,42 |
| 1966. | 421,93 | — 596,00 do 1.579,81 |
| 1967. | — 725,74 | — 2.564,77 do 649,76 |

Proizvodnja svinjskog mesa pokazuje svake druge godine negativan financijski rezultat. Pored toga kroz čitav analizirani period postojale su značajne razlike u financijskom rezultatu pojedinih gospodarstava.

Ovdje je potrebno upozoriti na činjenicu da su pojedina gospodarstva tokom čitavog analiziranog razdoblja imala takav nivo proizvodnje i produktivnosti da su konstantno postizala i pozitivne financijske rezultate, dođuše uz variranja, ali na koja ova gospodarstva nisu mogla utjecati. Tako su

gospodarstva, koja su u 1961. god. ostvarila pozitivan finansijski rezultat u proizvodnji svinjskog mesa u većini slučajeva ostvarila dobit u proizvodnji kroz čitav analizirani period. Isto tako gospodarstva koja su u 1962. god. poslovala sa gubitkom bila su uglavnom deficitarna kroz čitav analizirani period.

Podaci ukazuju da se može govoriti o dobrim i lošim proizvođačima svinjskog mesa. Ovo tim više, što su gospodarstva obzirom na pasminski sastav i osnovne objektivne uvjete proizvodnje manje više izjednačena. Neka gospodarstva su i uz najnepovoljnije uvjete proizvodnje (odnosi cijena) uspjela proći bez gubitaka, dok druga gospodarstva nisu bila u stanju iskoristiti ni najpovoljnije tržišne uvjete. Ovakvo stanje je nedovoljno povezano sa subjektivnim faktorom proizvodnje i ukazuje na ekonomsku neopravdanost forsiranja proizvodnje po svaku cijenu. S tog stanovišta slična situacija je i kod proizvodnje goveđeg mesa.

Ako ekonomičnost goveđeg i svinjskog mesa posmatramo preko indeksa ekonomičnosti, onda izlazi da su u proizvodnji goveđeg i svinjskog mesa postignuti povoljniji ekonomski rezultati, nego kod drugih proizvodnji u stočarstvu. Ali ako se kompariraju rezultati u stočarstvu s rezultatima glavnih ratarskih proizvoda, onda su oni daleko slabiji (tabela 4).

Tabela 4 — Koefficient ekonomičnosti glavnih poljoprivrednih proizvoda kod 30 analiziranih društvenih gospodarstava po godinama

| Proizvodi | Godine | | | | | | | |
|----------------------------|--------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| | 1960. | 1961. | 1962. | 1963. | 1964. | 1965. | 1966. | 1967. |
| Proizvodnja goveđeg mesa | 1,01 | 0,95 | 1,06 | 1,01 | 1,07 | 1,12 | 0,95 | 0,93 |
| Proizvodnja svinjskog mesa | 0,99 | 1,09 | 1,16 | 1,08 | 1,09 | 1,07 | 1,08 | 0,97 |
| Proizvodnja prasadi | — | 0,56 | 0,73 | 0,74 | 0,78 | 0,71 | 0,89 | 0,83 |
| Mlijeko | 0,71 | 0,61 | 0,73 | 0,81 | 0,87 | 0,99 | 0,93 | 0,87 |
| Telad do 2 mjeseca | — | 0,68 | 0,83 | 0,89 | 0,95 | 0,87 | — | 0,87 |
| Rasplodna junad | — | 0,81 | 0,88 | 0,91 | 0,96 | 0,87 | 0,95 | 0,82 |
| Pšenica | 1,32 | 1,51 | 1,50 | 1,34 | 1,32 | 1,87 | 1,46 | 1,39 |
| Kukuruz | 1,18 | 1,03 | 1,24 | 1,11 | 1,43 | 1,15 | 1,15 | 0,91 |
| Šećerna repa | 1,18 | 0,95 | 1,17 | 1,15 | 1,20 | 1,52 | 1,35 | 1,24 |
| Suncokret | — | 1,04 | 1,71 | 1,46 | 1,39 | 1,69 | 1,16 | 1,03 |

Prosječan indeks ekonomičnosti za 8-godišnji period kod analiziranih gospodarstava u proizvodnji goveđeg i svinjskog mesa je iznad jedan i iznosi 1,01 i 1,07, dok je indeks ekonomičnosti u proizvodnji mlijeka, proizvodnji teladi, proizvodnji rasplodne junadi, kao i proizvodnje prasadi znatno ispod jedan. S druge strane imamo ratarsku proizvodnju s daleko povoljnijim ekonomskim rezultatima. Tako je u prosjeku u analiziranom periodu za svakih 100 dinara uloženi u proizvodnju pšenice ostvarena dobit od 46,38 dinara, kod proizvodnje goveđeg i svinjskog mesa 5 dinara, a u proizvodnji mlijeka na svakih

100 dinara uloženi u proizvodnju ostvareno je 19 dinara gubitka. Ova upoređenja treba uzeti s rezervom u tom smislu što se tu radi o utjecaju i drugih društvenih i proizvodnih faktora (npr. odnos i struktura privatnog i društvenog sektora, zatim međusobna povezanost pojedinih stočarskih proizvodnji), ali ona ipak ukazuje na ekonomski položaj stočarske proizvodnje, pa tako i proizvodnje goveđeg i svinjskog mesa. Na ovoj osnovi, pored ostalog, treba posmatrati kretanje proizvodnje mesa kao i interes proizvođača da povećaju proizvodnju polazeći od kapaciteta i mogućnosti koje u tom pogledu postoje.

CIJENE KAO FAKTOR EKONOMIČNOSTI PROIZVODNJE

Iz naprijed izloženog očigledne su značajne razlike u ekonomičnosti proizvodnje, koje su uvjetovane određenim stupnjem tehnologije i racionalnosti proizvodnje. Istovremeno, ekonomičnost je uvjetovana i cijenama i odnosima cijena stočarstva i cijena reproduktionog materijala. U narednom poglavlju dat ćemo ocjenu nekih faktora koji su uvjetovali određeni stepen ekonomičnosti, a ovdje ćemo analizirati kretanje cijena osnovnih poljoprivrednih proizvoda, napose cijena u stočarstvu, da bi utvrdili njihov utjecaj na ekonomske rezultate u proizvodnji.

Tabela 5 — Kretanje prodajnih cijena osnovnih poljoprivrednih proizvoda kod 30 društvenih gospodarstava Jugoslavije

| Proizvodnja | | 1960. | 1961. | 1962. | 1963. | 1964. | 1965. | 1966. | 1967. |
|---------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Mlijeko | din | 30,3 | 36,1 | 47,9 | 59,2 | 72,9 | 113,4 | 132,0 | 129,0 |
| | index | 100 | 119 | 158 | 196 | 241 | 374 | 436 | 425 |
| Goveđe | din | 245,6 | 267,1 | 313,5 | 353,5 | 459,0 | 637,1 | 675,4 | 659,1 |
| | index | 100 | 109 | 128 | 144 | 187 | 259 | 275 | 268 |
| Svinjsko meso | din | 237,2 | 279,1 | 322,5 | 348,2 | 397,8 | 470,4 | 622,2 | 580,8 |
| | index | 100 | 118 | 136 | 147 | 168 | 198 | 262 | 245 |
| Pšenica | din | 37,9 | 43,33 | 49,39 | 49,80 | 69,14 | 96,68 | 94,95 | 90,8 |
| | index | 100 | 114 | 130 | 131 | 182 | 255 | 251 | 240 |
| Šeć. repa | din | 6,42 | 7,96 | 9,79 | 9,71 | 13,49 | 18,87 | 18,79 | 18,4 |
| | index | 100 | 124 | 152 | 151 | 210 | 294 | 293 | 287 |
| Suncokret | din | 31,48 | 35,94 | 39,16 | 41,78 | 53,98 | 63,00 | 64,5 | 63,2 |
| | index | 100 | 114 | 124 | 133 | 171 | 200 | 205 | 200 |

Kretanje prodajnih cijena u odnosu na 1960. god. pokazuje izrazite tendencije porasta, osobito je porast visok iza julskih mjera 1964. godine. Privrednom reformom predviđeno je da se novom politikom cijena poljoprivrednih proizvoda, a i nekim drugim mjerama, uvjeti privređivanja u poljoprivredi uglavnom izjednače s uvjetima u ostaloj privredi. Globalno pove-

ćanje proizvođačkih cijena poljoprivrednih proizvoda bilo je planirano za 33%, od toga cijene žitu za 28%, mesnate svinje za 27%, tovljena junad za 30%, mlijeka za 76% itd. Nažalost, nastale promjene u cijenama poljoprivrednih i nekih drugih proizvoda, djelovale su tako da je došlo do općeg porasta nivoa cijena, što je imalo odraza na troškove poljoprivredne proizvodnje, pa je uz ostalo, ubrzo oslabilo planirano poboljšanje ekonomskog položaja poljoprivrede. U tom pogledu mi namjeravamo razmotriti: 1. Kako se ostvaruje predviđeno kretanje cijena stočarskih proizvoda i da li formirane otkupne cijene unose promjene u ekonomske uvjete privređivanja društvenih gospodarstava u stočarskoj proizvodnji, posebno s gledišta odnosa otkupnih cijena i cijena koštanja, 2. S obzirom da su kod nekih proizvoda bile i još su zadržane premije mi ćemo razmotriti i značaj premija u smislu njihove uloge u stvaranju povoljnijih uvjeta privređivanja u stočarstvu.

Ako se uspoređuje kretanje nivoa cijena u stočarstvu u 1965, 1966. i 1967. godini u odnosu na stanje u 1964. godini onda se može reći da je u stočarstvu došlo do odstupanja cijena od onih koje su predviđene reformom. S druge strane porast cijena za pojedine stočarske proizvode bio je veoma neravnomjeran.

Index porasta cijena kod analiziranih društvenih gospodarstava bio je u 1965. god. u odnosu na 1964. god. za mlijeko 155,6, goveđe meso 138,8, a za svinjsko meso samo 118,3. Na ovu neujednačenost u porastu cijena utjecale su razlike u proizvodnom ciklusu, zatečeno stanje proizvodnje, odnosno utjecaj ponude i potražnje, kao i odnosi cijena koji su postojali u 1964. god. Daljnje kretanje cijena koje je uslijedilo u 1966. i 1967. godini ne pokazuje iste tendencije pa su pod utjecajem novih prilika nestale i diferencije u porastu cijena koje su egzistirale u 1965. god. Faktori koji su uvjetovali navedene odnose cijena u 1965. god. izgubili su na snazi i u izvjesnom smislu poprimili su drugi karakter, tako da je indeks porasta cijena u 1967. god. u odnosu na 1964. god. kod svinja veći i iznosi 146,0, a goveđeg mesa 124,0. Ovakve tendencije kretanja cijena imale su značajnog utjecaja na formiranje financijskog rezultata u pojedinoj proizvodnji po godinama. Tako je nagli porast cijena goveđeg mesa u 1965. god. omogućio da su postignuti izrazito povoljni fin. rezultati, a pad cijene u 1966. i 1967. godini doveo je do izuzetnih gubitaka u tovu goveda.

Privrednom reformom predviđen je globalni porast cijena stočarstva za oko 34%, a ostvaren je veći za oko 30% (1967. god). Takav porast cijena nije zabilježen u ratarskoj proizvodnji i cijene npr. kod žitarica kreću se unutar predviđenih okvira. Kod pšenice je došlo čak do izvjesnog pada cijena u 1967. god. u odnosu na 1965. godinu. Ipak unatoč snažnijeg porasta cijena kod stočarstva nego kod ratarskih proizvoda poslije reforme, može se općenito reći da ni mjerama privredne reforme disproporcije u ekonomskim uvjetima između ratarske i stočarske proizvodnje nisu ispravljene. Kod ispitivanih gospodarstava ni povoljnije cijene realizacije stočarstva nisu trajnije poboljšale rentabilitet stočarstva, odnosno utjecale na povoljnije odnose prema cijeni koštanja. Startna osnova stočarstva pred reformu bila je nepovoljna, a porast cijena reproduccionog materijala, radne snage i drugih sredstava slabio je efekat reforme u stočarstvu. Ako ovome dodamo

teškoće koje su nastupile u plasmanu proizvoda, zatim zbog nekontroliranog uvoza mesa, onda su tu razlozi stagnacije a i opadanja svinjogojstva i govedarstva na društvenom sketoru.

Tabela 6 — Kretanje odnosa cijena koštanja i otkupnih cijena u ispitivanim gospodarstvima kod proizvodnje mesa goveda i svinja i proizvodnje mlijeka

| Godina | Odnos otkupnih cijena i CK | | |
|--------|----------------------------|------------|---------|
| | Tov svinja | Tov goveda | Mlijeko |
| 1960. | 98,9 | 100,7 | 70,1 |
| 1961. | 109,4 | 94,8 | 60,2 |
| 1962. | 116,4 | 106,0 | 72,7 |
| 1963. | 108,0 | 101,8 | 81,1 |
| 1964. | 109,4 | 106,9 | 86,9 |
| 1965. | 107,2 | 112,4 | 98,8 |
| 1966. | 108,2 | 95,2 | 93,2 |
| 1967. | 97,1 | 92,9 | 86,7 |

Neposredno nakon reforme odnosno uvođenja novih cijena porastao je znatno rentabilitet govedarske proizvodnje, da bi se već 1966, a naročito u 1967. godini odnosi otkupnih cijena i cijene koštanja kod ispitivanih gospodarstava došli na nivo koji je daleko lošiji nego prije reforme. Kod tova svinja povoljan utjecaj novih cijena djelovao je također na porast rentabiliteta u 1965. godini, iako je porast bio blaži, ali se zadržao i u 1966. godini. Međutim, odnosi cijena ostvareni u 1967. god. ne samo da su lošiji od onih prije reforme, nego su i najnepovoljniji u posljednjih 8 godina. Kod proizvodnje mlijeka u godinama poslije reforme odnosi cijena su popravljeni, ali iz godine u godinu postaju sve lošiji tako da su 1967. god. došli na nivo 1964. god. samo na znatno višem nivou cijena*.

Grubo uzevši kod ispitivanih društvenih gospodarstava u 1967. godini odnosi prodajnih cijena i cijene koštanja u stočarstvu znatno su lošiji nego što su bili prije reforme.

Ovom razmatranju odnosa proizvodnih i otkupnih cijena društvenih gospodarstava treba dodati i osvrt na politiku premija u stočarstvu. U ispitivanim društvenim gospodarstvima SR Hrvatske, koje konstantno od 1960. godine prati Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede u Zagrebu realizirane su slijedeće premije i odnosi cijena u periodu 1960—1967. godine:

* U vezi s diskusijama oko dokidanja premija za mlijeko treba navedene odnose cijena i troškova proizvodnje ozbiljno uzeti u obzir, te razmotriti koje konsekvence to može imati za proizvodnju i potrošnju mlijeka, ishranu stanovništva i dr.

Tabela 7 — Premija po jedinici prodatih proizvoda i odnosi cijene koštanja i otkupnih cijena bez premije ispitivanih gospodarstava SR Hrvatske (po 1 q — hl)

| Godina | Tov svinja | | Tov goveda | | Mlijeko | |
|--------|----------------|---------------|----------------|---------------|----------------|---------------|
| | premija dinara | odnos* cijena | premija dinara | odnos* cijena | premija dinara | odnos* cijena |
| 1960. | 20,8 | 93,2 | 16,9 | 93,3 | — | 65,6 |
| 1961. | 21,8 | 97,2 | 16,8 | 82,8 | — | 60,4 |
| 1962. | 44,1 | 99,9 | 40,0 | 88,8 | 7,7 | 52,6 |
| 1963. | 40,4 | 92,4 | 62,5 | 79,3 | 14,5 | 63,2 |
| 1964. | 44,3 | 109,0 | 70,0 | 86,2 | 15,5 | 62,6 |
| 1965. | 45,1 | 94,8 | 41,0 | 96,6 | 25,2 | 68,2 |
| 1966. | (45,0)** | 101,0 | — | 95,5 | 32,5 | 70,8 |
| 1967. | — | 96,7 | — | 90,0 | 39,0 | 70,0 |

* Odnos prodajnih cijena bez premija i CK
 ** Premije ostvarene do 15. VI 1966.

U razmatranom periodu (1960—1967. god.) premije u stočarskoj proizvodnji bile su bitan faktor u politici razvoja stočarstva osobito na društvenom sektoru. Bez premija praktički jedino tov svinja u 1964. godini* kod ispitivanih društvenih gospodarstava bio je u prosjeku rentabilan, a u 1966. godini na granici rentabiliteta. Govedarstvo u cjelini, koje je i s premijama bilo u gubitku, (odnosno kod tova goveda po godinama na granici rentabiliteta ili u gubitku) bez premija imalo je izrazito nepovoljan ekonomski položaj.

Nakon dokidanja premija za tov svinja, koja je prestala važiti 15. VI 1966, u stočarstvu je ostala na snazi jedino premija mlijeka. Sliku stanja odnosno cijene koštanja i otkupnih cijena bez premija prikazuju podaci u tabeli 8. Podaci sami po sebi zahtijevaju da se s gledišta mjera koje treba poduzeti u politici cijene stočarstva razmotre temeljito dva aspekta: a) koje su granice tehnoloških mogućnosti i rezervi koje treba iskoristiti u stočarskoj proizvodnji društvenog sektora u pogledu sniženja proizvodnih troškova, poboljšanju organizacije rada i povećanju produktivnosti. Istovremeno to znači da se u skladu s time dugoročno postave zadaci naučno-istraživačkih službi i razvojnih službi u krupnim društvenim poduzećima. Samo utvrđivanje činjenica da postoje proizvodne rezerve bez poduzimanja konkretnih mjera da se one koriste nije dovoljno. b) Kakve ekonomske mjere treba poduzeti u navedenom periodu u pogledu razvoja stočarstva, u čemu politika cijena ima istaknuto mjesto.

* Utjecaj julskih mjera 1964. godine bio je osobito povoljan, što su troškovi proizvodnje izvršeni u toku godine obračunati po nižim cijenama, a proizvodnja realizirana po višim cijenama.

Kod utvrđivanja politike cijena u stočarstvu treba respektirati ne samo činjenicu postojanja privatnog i društvenog sektora, nego i razlike u njihovim uvjetima za proizvodnju i formiranju cijene koštanja kod pojedinih stočarskih proizvoda. Osnovno pitanje u tome je kakve su naše potrebe u pojedinim stočarskim proizvodima i njihovim kvalitetima za domaću potrošnju (uključujući tu i turističku potrošnju) i za izvoz i kojom politikom cijena i drugim mjerama je to moguće osigurati. Pored toga za sprovođenje politike cijena u stočarstvu potrebno je osigurati i odgovarajuća sredstva, koja se mogu razlikovati u pogledu izvora formiranja, ali bez kojih nije moguće provoditi dugoročniju politiku u stočarstvu i u rješavanju onih ekonomskih problema stočarske proizvodnje u društvenom sektoru, koji su evidentni iz ovog izlaganja.

TROŠKOVI PROIZVODNJE I NEKI VAŽNIJI FAKTORI KOJI NA NJIH UTJEČU

Posebno značajan aspekt problema ekonomičnosti proizvodnje goveđeg i svinjskog mesa jesu troškovi proizvodnje, odnosno cijena koštanja. Izvršena istraživanja su pokazala da postojeće razlike u financijskom rezultatu između pojedinih gospodarstava su više rezultat razlike u cijeni koštanja kg žive vage, nego razlike u prodajnim cijenama. Korelativna analiza odnosa između financijskog rezultata i cijena koštanja kg žive vage pokazala je da postoji jaka međusobna ovisnost. Tako je kod tova svinja ovisnost financijskog rezultata o CK kg žive vage izražena indeksom drugostepene koleracije $r = 0,90$, a kod tova goveda $r = 0,77$, što ukazuje da se tu radi o pojavama sa jakom međusobnom korelativnom povezanošću. To znači da uzroke naprijed istaknutih razlika u financijskom rezultatu između ispitivanih gospodarstava treba prvenstveno tražiti u razlikama cijene koštanja, tj. različitim stupnju ekonomičnosti procesa proizvodnje.

Tabela 8 — Pregled cijene koštanja kg žive vage kod tova junadi i svinja u društvenim gospodarstvima po godinama (1960—1967. god.)

| Godina | Cijena koštanja q žive vage | | | | | |
|--------|-----------------------------|-----|-----------------------|------------|-----|-----------------------|
| | Tov goveda | | | Tov svinja | | |
| | Prosjek | | Interval variranja | Prosjek | | Interval variranja |
| d | indeks | d | | indeks | | |
| 1960. | 244 | 100 | 193—320 | 240 | 100 | 168—291 |
| 1961. | 282 | 115 | 225—381 | 255 | 106 | 205—332 |
| 1962. | 266 | 121 | 243—335 | 277 | 115 | 245—330 |
| 1963. | 347 | 142 | 296—403 | 322 | 134 | 279—387 |
| 1964. | 429 | 176 | 366—543 | 364 | 152 | 284—445 |
| 1965. | 567 | 232 | 469—683 | 439 | 183 | 376—495 |
| 1966. | 709 | 291 | 576—808 | 575 | 240 | 489—697 |
| 1967. | 709 | 291 | 624—799 | 599 | 250 | 541—695 |

Podaci u tabeli ukazuju na dvije činjenice karakteristične za stanje u ekonomičnosti proizvodnje goveđeg i svinjskog mesa. U prvom redu je vidljivo da je cijena koštanja kg žive vage kako goveđeg tako i svinjskog mesa ostvarena po godinama uz izrazitu tendenciju porasta. Cijena koštanja kg žive vage svinjskog mesa ustanovljena u 1967. god. veća je za 150% nego CK kod istih gospodarstava u 1960. god. Taj porast cijene koštanja još je izrazitiji kod proizvodnje goveđeg mesa, gdje je cijena koštanja u 1967. god. veća za 190%, nego CK kg žive vage u 1960. godini.

Druga činjenica koja se može uočiti je velika razlika u cijeni koštanja između pojedinih gospodarstava. Te razlike se pojavljuju u svim godinama skoro u istom opsegu i u jednoj i drugoj proizvodnji. Uočavanje i analiza faktora koji uvjetuju postojeće razlike treba da ukaže na načine i sredstva za pojeftinjenje proizvodnje.

Na cijenu koštanja proizvodnje kod tovljenja svinja i goveda utječu slijedeća dva elementa: a) vrijednost ulaza stoke u tov, b) cijena koštanja prirasta.

ULAZNA VRIJEDNOST U TOV I NJEN UTJECAJ NA CK KG ŽIVE VAGE

U strukturi CK žive vage ulazna vrijednost stoke učestvuje kod goveda sa preko 60%, a kod tova svinja sa oko 43% u ukupnim troškovima proizvodnje. Posmatrano po godinama postotno učešće ulazne vrijednosti kod analiziranih društvenih gospodarstava bilo je slijedeće:

| | 1960. | 1961. | 1962. | 1963. | 1964. | 1965. | 1966. | 1967. |
|--------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Tov goveda % | 49,3 | 49,9 | 58,7 | 56,9 | 56,3 | 57,4 | 64,2 | 61,7 |
| Tov svinja % | 44,0 | 42,5 | 43,6 | 44,8 | 43,1 | 41,9 | 44,5 | 42,6 |

Kod tova goveda imamo tendenciju stalnog rasta učešća troškova ulaza stoke, dok kod tova svinja učešće tih troškova u ukupnim troškovima ne pokazuje značajnije oscilacije. Ovakva kretanja jesu rezultat smanjenja ulaznih težina kod svinja, a kod goveda porasta cijena ulaznih grla.

Tabela 9 — Odnosi cijena utovljene stoke i stoke za tov u odabranim društvenim gospodarstvima SR Hrvatske

| Godina | Tov goveda | | Tov svinja | | n. d/q |
|--------|-----------------|-----------------------|-----------------|-----------------------|--------|
| | prodajne cijene | kupljena stoka za tov | prodajne cijene | kupljena stoka za tov | |
| 1960. | 248 | 227 | 228 | 237 | |
| 1961. | 275 | 226 | 275 | 323 | |
| 1962. | 321 | 245 | 319 | 376 | |
| 1963. | 361 | 348 | 351 | 542 | |
| 1964. | 463 | 522 | 407 | 577 | |
| 1965. | 631 | 637 | 458 | 599 | |
| 1966. | 704 | 771 | 631 | 880 | |
| 1967. | 672 | 828 | 593 | 841 | |

Kako se vidi kod tovljenja goveda u ovim gospodarstvima postojao je pozitivan avans sve do 1964. god., a od te godine nabavne cijene bile su veće od prodajnih cijena, što naročito dolazi do izražaja u 1966. i 1967. To je bio jedan od faktora koji je u tim godinama utjecao na formiranje negativnog finansijskog rezultata.

Kod proizvodnje svinjskog mesa taj odnos cijena bio je još nepovoljniji. Ako se ima u vidu da su ova gospodarstva u 1966. i 1967. god. kupovala svinje za tov po cijeni za 30% većoj od prodajnih cijena tovljenika i da su kupljene svinje bile teške 27—33 kg, tada je razumljivo da je jedino uz povoljne uvjete u proizvodnji prirasta bilo moguće ostvariti pozitivan finansijski rezultat.

Odnosi cijena kupljene stoke za tov i prodajnih cijena tovljenika značajni su za ekonomiku proizvodnje društvenih gospodarstava radi toga, što je organizacija tova svinja, a naročito tova goveda kod društvenih gospodarstava u velikoj mjeri postavljena na bazi kupovanja materijala za tov. Učešće kupljenih grla u ukupnom ulazu kod društvenih gospodarstava Jugoslavije iznosila je 67,2% u 1964. godini, da bi se u 1966. godini popela u 70,1%

Kod proizvodnje svinjskog mesa u društvenom sektoru nakup svinja za tov ima manji značaj, ali ipak je od utjecaja na opseg i ekonomičnost proizvodnje. Učešće svinja iz nakupa u ukupnom ulazu kod društvenih sektora Jugoslavije bilo je 22,3% u 1964. godini, 24,1% u 1965. i 19,6% u 1966. godini. U SR Hrvatskoj učešće nakupa je znatno veće i kretalo se od 38,5—50% po pojedinim godinama. Znatno veće učešće privatnog sektora u SR Hrvatskoj je rezultat u prvom redu razvijenih kooperativnih odnosa, što je naročito došlo do izražaja u pojedinim proizvodnim područjima.

Vrijednost ulazne stoke kao faktora ekonomičnosti proizvodnje goveđeg i svinjskog mesa, pojavljuju se u drugom svjetlu kada se radi o vlastitoj proizvodnji materijala za tov. U govedarskoj proizvodnji, proizvodnja mlijeka je glavni proizvod i o intenzitetu te proizvodnje ovisi ekonomičnost proizvodnje teladi. Istraživanja su pokazala da je proizvodnja teladi to jeftinija, što je veća proizvodnja mlijeka po kravi.

Druga stvar je kod proizvodnje svinjskog mesa. U toj proizvodnji meso je jedini proizvod, pa radi toga ekonomičnost proizvodnje svinjskog mesa ovisi o racionalizaciji proizvodnje u svim fazama proizvodnog ciklusa. Proizvodnja prasadi u društvenim gospodarstvima sa visokom cijenom koštanja negativno djeluje na finansijski rezultat, kako je to naprijed i prikazano. Što uvjetuje visoke CK proizvedene prasadi i gdje treba tražiti rješenja za jeftiniju proizvodnju, jedno je od bitnih pitanja ekonomičnosti proizvodnje svinjskog mesa. Istraživanja su pokazala da je niska proizvodnja prasadi po krmači jedan od odnosnih uzroka visoke CK.

Regresionom analizom odnosa između CK kg prasadi i broja proizvedene prasadi godišnje po krmači ustanovljen je indeks $r = 0,79$, što znači da tu postoji jaka međusobna povezanost. Prema tome jedan od bitnih faktora ekonomičnosti proizvodnje je intenzitet korištenja proizvodnih potencijala krmače. Ova konstatacija ima još veći značaj kada se ima u vidu da se proizvodnja po krmači nalazi na niskom nivou i da u korištenju proizvodnih potencijala krmača postoje značajne rezerve. Ne ulazeći ovdje u ana-

lizu faktora o kojima ovisi proizvodnja prasadi po krmači, kao i ekonomičnost te proizvodnje, potrebno je naglasiti da o uspjehu u proizvodnji svinjskog podmlatka u mnogome ovisi ekonomičnost i kvalitet proizvodnje svinjskog mesa.

CIJENA KOŠTANJA KG PRIRASTA KAO FAKTOR CK KG ŽIVE VAGE

Drugi elemenat koji učestvuje u formiranju CK žive vage jesu troškovi proizvodnje po kilogramu prirasta. Ekonomičnost proizvodnje prirasta ima značajni utjecaj na financijski rezultat u proizvodnji goveđeg i svinjskog mesa, u prvom redu radi toga, što se u suvremenoj proizvodnji mesa radi o tovljenju mladih grla kod kojih prirast, formiran u fazi tova, predstavlja kod goveda oko 30%, a kod svinja oko 80% ukupne prodajne težine.

Tabela 10 — CK kg prirasta kod analiziranih društvenih gospodarstava od 1960—1967. godine

| Godina | CK q prirasta | | | | | |
|--------|---------------|-----|--------------------|------------|-----|--------------------|
| | Tov goveda | | | Tov svinja | | |
| | Prosjek | | Interval variranja | Prosjek | | Interval variranja |
| d | indeks | d | | indeks | | |
| 1960. | 280 | 100 | 205— 477 | 217 | 100 | 153—303 |
| 1961. | 362 | 119 | 244— 537 | 254 | 117 | 177—416 |
| 1962. | 402 | 143 | 238— 546 | 257 | 118 | 216—324 |
| 1963. | 463 | 165 | 329— 733 | 295 | 136 | 224—386 |
| 1964. | 505 | 180 | 339— 743 | 332 | 153 | 245—450 |
| 1965. | 645 | 230 | 451— 907 | 418 | 193 | 364—568 |
| 1966. | 814 | 291 | 567—1326 | 518 | 839 | 449—608 |
| 1967. | 812 | 290 | 478—1350 | 540 | 250 | 473—669 |

U analiziranom razdoblju opća tendencija porasta cijene koštanja prirasta je rezultat povećanja cijena reproduccionog materijala, kao i povećanja ostalih troškova. Svi elementi troškova prirasta posljednjih godina pokazuju stalnu tendenciju rasta. Najveći porast ostvaren je kod osobnih dohodaka, čije se učešće u CK prirasta povećalo u 1967. god. u odnosu na 1960. god. kod tova svinja za 220%, a kod tova goveda za 335%. Nešto veće povećanje indirektnih troškova u odnosu na direktne materijalne troškove također u vezi sa povećanjem osobnih dohodaka sadržanih u indirektnim troškovima. Troškovi stočne hrane povećali su se u 1967. god. u odnosu na 1960. god. kod tova junadi za 125%, a kod tova svinja za 130%. Bez obzira što su se troškovi stočne hrane znatno manje povećali, oni su imali presudan utjecaj na povećanje CK pri-

rasta, obzirom na njihovo učešće u ukupnim troškovima proizvodnje. U povećanju CK kg prirasta od 1960—1967. godine povećani troškovi stočne hrane učestvuju kod tova svinja sa 70%, a kod tova goveda sa 52%.

U pogledu troškova proizvodnje mogu se uočiti velike razlike između pojedinih gospodarstava. Obzirom na relativno ujednačene uvjete proizvodnje ove razlike u racionalnosti proizvodnje ukazuju na mogućnosti povećanja ekonomičnosti proizvodnje sniženjem CK prirasta kod govega i svinja. Izvršena istraživanja su pokazala da se racionalizacijom troškova proizvodnje u znatnoj mjeri može smanjiti CK kg prirasta. U ovom izlaganju ukazat ćemo na neke aspekte ekonomičnije proizvodnje prirasta.

Kod proizvodnje prirasta u tovu goveda i svinja troškovi se po svome karakteru mogu podijeliti u dvije grupe: u prvu grupu spada stočna hrana kao sirovina za preradu, a u drugu grupu spadaju svi ostali troškovi koji se pojavljuju u procesu proizvodnje. Kao i u svakoj preradi, tako i u ovoj, osnovni zadatak da se uz što manje ostale troškove izvrši što efikasnije iskorištenje sirovine, odnosno stočne hrane. Učešće sirovina u ukupnim troškovima u osnovi je indikator intenziteta i racionalnosti proizvodnog procesa. Kakovo je stanje u tom pogledu u proizvodnji goveđeg i svinjskog mesa u analiziranim društvenim gospodarstvima vidi se iz tabele 11.

Tabela 11 — Struktura troškova proizvodnje prirasta kod tova goveda i svinja u ispitivanim društvenim gospodarstvima 1965—1967. godine

| | Tov goveda | | | Tov svinja | | |
|-----------------------------|------------|-------|-------|------------|-------|-------|
| | 1965. | 1966. | 1967. | 1965. | 1966. | 1967. |
| Ukupni troškovi | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 |
| Ishrana | 62,6 | 58,2 | 55,7 | 75,0 | 72,1 | 70,4 |
| Ostali direktni materijal . | 7,7 | 8,9 | 10,8 | 5,5 | 6,5 | 7,8 |
| Osobni dohoci | 12,2 | 13,2 | 13,7 | 5,7 | 5,9 | 5,9 |
| Amortizacija | 0,6 | 0,8 | 1,9 | 1,0 | 1,0 | 1,4 |
| Indirektni troškovi | 16,9 | 18,9 | 17,9 | 12,8 | 14,5 | 14,5 |

Troškovi stočne hrane učestvovali su u 1967. god. kod tova junadi sa 55,7%, a kod tova svinja sa 70,4%. Simptomatično je da se je učešće ishrane u ukupnim troškovima proizvodnje znatno smanjilo, što znači da su, kako smo naprijed istakli, brže rasli ostali troškovi. Postojeća struktura troškova ukazuje, da smanjenje troškova proizvodnje ne treba tražiti samo u racionalizaciji ishrane, kako se to u tovu očekuje i kako pojedini tehnolozi prilaze problematici, nego su tu značajni i ostali troškovi. Ti troškovi sa svojim učešćem u ukupnim troškovima, kao i po svome karakteru predstavljaju značajne rezerve za smanjenje troškova proizvodnje, tj. sniženje CK kg prirasta.

U savremenim, dobro organiziranim farmama za proizvodnju svinjskog i goveđeg mesa struktura proizvodnje prirasta pokazuje drugačije odnose i ukazuje na mogućnosti intenzivnije proizvodnje. Tako je u suvremeno organiziranim farmama kod proizvodnje goveđeg mesa ustanovljeno učešće stočne hrane u ukupnim troškovima proizvodnje prirasta 70—73%, a kod proizvodnje svinjskog mesa 78—82%. Ovakva struktura je uglavnom rezultat smanjenja udjela troškova rada radnika, kao i smanjenja indirektnih troškova.

U ovom članku ne možemo ući u detaljniju analizu pojedinih elemenata CK prirasta obzirom na ograničenost prostora, ali možemo konstatirati da su istraživanja i tu pokazala da postoje značajne mogućnosti za pojeftinjenje proizvodnje. Tako npr. troškovi rada u proizvodnji goveđeg mesa po 1 kg prirasta kod pojedinih gospodarstava prelaze i preko 2,5 d., a u dobro organiziranim farmama oni iznose svega 0,30 d. Brojke očito pokazuju i tu mogućnosti za pojeftinjenje proizvodnje. Slične mogućnosti postoje i kod indirektnih troškova kao u racionalizaciji ishrane obzirom na mogućnosti korištenja jeftinijih krmiva, kao i bolje korištenje hranidbenih tvari.